

ANTİK DÖNEM DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ

Yazar / Author: Yrd. Doç. Dr. / Asst. Prof. Dr. Emre BAYSOY²

Özet

Bu çalışmanın amacı Doğu Akdeniz bölgesinde antik dönemde yaşanan gelişmelerin, bölgenin jeopolitik karakterinin şekillenmesinde oynadığı rolü ortaya çıkarabilmektir. Bu doğrultuda bölge tarihinin ana hatları incelenmiştir. Doğu Akdeniz her zaman için dünya siyasetinin en önemli bir rekabet alanı olma özelliğini göstermiştir. Tarihsel olayların incelenmesi, bölgedeki güvenlik ve jeopolitik olgularını da açığa çıkarabilecektir. Özellikle ekonomik ve siyasal yapı da bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Çalışmada ilk olarak bölgenin ekonomik, siyasal ve stratejik önemi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak Mısır-Hitit ve Asur devletlerinin bölge üzerindeki etkileşimleri incelenmiştir. Üçüncü olarak ise Roma döneminin ana hatları ortaya konulmuştur. Sonuç olarak bölgedeki siyasal aktörlerin değişmesine karşın, bölge jeopolitiğini belirleyici belli başlı özelliklerin ve sürekliliklerin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Doğu Akdeniz, jeopolitik, güvenlik, Antik Dönem, Roma.

GEOPOLITICS OF THE ANCIENT EASTERN MEDITERRANEAN

Abstract

This study aims to reveal the role of the Ancient Era developments in shaping the Eastern Mediterranean geopolitics. In this context, the main issues of the region's history are examined. The Eastern Mediterranean has always been a crucial competition stage of the world politics. Investigating the historical developments, thus, can help to expose the geopolitical and security structure of the region. Specifically, the political and economic domains deserve special attention. Firstly, the economic, political, and strategic importance of the region is emphasized. Secondly, the interaction of Egyptians, Hittites and Assyrians in this region is analysed with reference to modern concepts such as hegemony and balance of power. Thirdly, the main developments of the Roman Era are discussed. Finally, it is concluded that although actors of the region have changed over time, there are some perpetual characteristics that still continue to shape the geopolitics of the Eastern Mediterranean.

1. Giriş

Doğu Akdeniz bölgesinin dünya tarihinde hep ilklerle anıldığını söylemek mümkündür. Bu durumun oluşmasında Doğu Akdeniz'in "Verimli Hilâl" olarak adlandırılan bereketli topraklara sahip olmasının büyük rolü bulunmaktadır (Harris, 2005: 2). Dünya ticareti ilk olarak Doğu Akdeniz bölgesinde gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla Doğu-Batı arasındaki ticaretin yapısı ve tarihi yolları, Doğu Akdeniz bölgesinde oluşmuş ve bölge bu ticarete kilit bir rol oynamıştır. Söz konusu ticarete deniz yolları ise büyük önem taşımıştır. Özellikle gıda maddelerinin en değerli ürün olduğu Akdeniz'de, bu ürünlerin ticareti, kara yoluna oranla çok daha ucuz, güvenli ve de kısa olmasından dolayı deniz yoluyla yapılmıştır (Brown, 2000: 5; Baskıcı, 2009:

² Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ebaysoy@nku.edu.tr

90).³ Bu nedenle deniz ticareti ve bu ticaretin egemenliği, bölgedeki ekonomik olduğu kadar siyasal mücadelelerde hayati önem taşımıştır. Özetle ekonomik, ticari ve de siyasal açıdan kilit rolü bulunan bu bölgeyi kontrol altına alarak, kara ve deniz yoluyla gerçekleşen ticareti kontrol edebilmek ve dolayısıyla da siyasal egemenlik kurabilmek, uygarlıkların ilk hedefi olmuştur (Harris, 2005: 1-3).

İlk devletleşme oluşumları da Doğu Akdeniz bölgesinde ve çevresinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Doğu Akdeniz, Anadolu'da, Nil Vadisi'nde ve Mezopotamya'da kurulan devletlerin, bölgenin yukarıda sayılan nedenleri doğrultusunda, hem doğal yayılma alanı hem de bu devletlerin etki ve güçlerinin karşılaştığı bir yer olma özelliğini kazanmıştır. Bu durum, yani kuzeyde (Anadolu'da), Doğu'da (Mezopotamya'da) ve Güney'de (Nil Vadisi'nde) güç merkezlerinin sürekli olarak doğmaları ve birbirleri ile Doğu Akdeniz'de mücadele etmeleri, yine bölgenin temel jeopolitik dinamiklerinden biri olmuş ve olmaktadır.

Büyük İskender'in fetihleriyle birlikte, Doğu Akdeniz üzerinden Doğu-Batı ticareti yoğunlaşmıştır. Çünkü kullanılan eşyanın üretim kaynakları burada bulunmuş; örneğin Batı'da kullanılan baharat, kokular ve mobilyaların yapıldığı fildişi Hindistan'dan getirilmiştir (Heyd, 2000: 3). Bu mallar Güney Asya'dan yola çıkarak Mezopotamya ovası üzerinden Doğu Akdeniz'e ulaşmakta ve başta Kudüs olmak üzere ürün Filistin pazarlarında el değiştirerek, gemilerle Avrupa kıtasındaki bu ticaret sonucu oluşmuş limanlara ulaştırılmıştır (Çulcu, 2006: 19). Böylelikle Doğu Akdeniz sözü edilen ticaretin en önemli limanı durumuna gelmiştir (Çulcu, 2006: 24).

Ürünlerin ticaret güzergâhı ve Akdeniz ticaret kentleri ilk olarak denizci bir millet olan Fenikeliler tarafından belirlenip sistemli bir duruma getirilmiştir. Bu ticaretin kontrolü daha sonra Fenikelilerin ardılları olan Kartacalılar tarafından sağlanmış (Çulcu, 2006: 19). Antik dönemin başlangıcından Orta Çağ'ın sonlarına kadar Akdeniz'de oluşturulan bu ticaret yolları varlığını korumuş, tek değişen ise bu ticareti gerçekleştiren araçlar olmuştur:

“Mallar Doğu'nun bir ucundan Pontus veya Akdeniz limanlarına kadar, gene eski çağlarda kullanılan yollardan gelirdi; bu yollar Kızıldeniz veya Basra körfeziydi... Bu ticarete tek değişen araçlardı; İtalyanlar, Provensalılar ve Katalonyalılar, Yunanlılarla Romalıların yerini almışlardı (Heyd, 2000: 4)”

Belirtildiği gibi dünya ticaret yollarının yapısı ve güzergâhı tarihin ilk zamanlarından beri belirginleşmeye başlamıştır (Çulcu, 2006: 19). Orta Çağ'da da şeker ve pamuk gibi maddeler Suriye, Küçük Asya veya Kıbrıs'tan getirildiği için Doğu Akdeniz, Batılı tüccarların başlıca hedefi olmuştur. (Heyd, 2000: 3-4). Bölgenin ticaret ve ekonomik refah açısından taşıdığı eşsiz önem, özelde Doğu Akdeniz'in; genelde de bütün Akdeniz'in devamlı olarak hegemonya mücadelelerine sahne olması sonucuna yol açmıştır. Bu durum, yalnızca Antik Çağ'da değil, 16. yüzyılda bile Akdeniz'e egemen olmanın son derece zor bir iş olmasından kaynaklanmaktadır:

“Bugün mekân bize yetmemekte, etrafımızda daralıp durmaktadır. XVI. yüzyılda ise aşırı boldur ve bu zenginlik hem avantaj, hem de engeldir. Edebiyatın Akdeniz hakkında tekrarladığı bütün temalar içinde “insanın ölçüsü olarak deniz” en fazla hayal kırıklığı getirenidir. Sanki insanın ölçüsü bir keresinde ebedi olarak verilmiş gibi! Akdeniz hiç kuşku yoktur ki, XVI. yüzyıl

³ Örneğin Akdeniz'i denizden boydan boya geçmek 20 gün sürerken, kara yolu ise çok daha uzun sürmekteydi (Baskıcı, 1999: 90).

insanın ölçüsüne göre değildir: bu yüzyılın insanı, tıpkı daha dün XX. Yüzyıl insanının Pasifik'in yayıldığı alana tam anlamıyla egemen olamadığı gibi, Akdeniz mekânına zorlukla egemen olabilmektedir" (Braudel, 1993: 431).

Söz konusu mekansal büyüklüğün de etkisiyle, Levant'ın siyasal yapısı hep büyük imparatorluklarca belirlenmiştir (Harris, 2005: 31). Bu durum Orta Çağ'daki üç yüzyıl dışında ve çağdaş devletler düzenine kadar bölgenin belirleyici özelliği olmuş ve bölge çoğu zaman dış güçler tarafından yönetilmiştir (Harris, 2005: 31):

Ancak bölgenin ticari yapısındaki sürekliliklere karşın, Doğu Akdeniz'de yaşanan mücadelelerin, yalnızca aktörlerin değiştiği basit bir Doğu-Batı, Kuzey-Güney çatışması olarak düşünülmemesi gerektiği ileri sürülebilir. Her ne kadar bu mücadelenin ticaret yollarının egemenliği sağlanarak zenginlik ve güç sağlamaya yönelik olduğu düşünülebilirse de, bölgede yaşanan çatışma ve rekabetin "*Üç büyük uygarlık – İslam, Bizans ve Batı arasındaki çatışma ve rekabetin yekpare bir doğası olduğu görüşleri reddedilmektedir*" (Pryor, 2004: 17). Örneğin Pryor'a göre "*Akdeniz tarihinin genel evriminde, coğrafya, teknoloji ve savaş biçimleri çok etkili olmuştur*" (Pryor, 2004: 192). Bu etki ise farklı güvenlik yapılarının oluşmasına yol açmıştır.

2. Hegemonik Mücadele ve Güçler Dengesi: Mısır-Hitit-Asur

Doğu Akdeniz'deki ve de dünyadaki ilk bölgesel (hatta o zamanki dünya ölçütleri ile küresel) hegemonya savaşı, Mısır ile Hitit devletleri tarafından yapılmış ve yine bu iki devlet arasında bilinen ilk antlaşma olan Kadeş Antlaşması, bu savaş sonucunda imzalanmıştır. Kadeş Savaşı, tarihteki ilk bölgesel mücadelenin bir örneği olmanın yanında Doğu Akdeniz jeopolitiği hakkında ipuçları sağlayabilmektedir. M.Ö. 16. yüzyıl sonlarında Hitit İmparatorluğu, tarihteki ilk monarşik devleti meydana getirerek Anadolu'daki şehir devletlerini egemenliği altına almış ve jeostratejik hedef olarak Doğu Akdeniz bölgesine yönelmiştir (Dedeoğlu, 2003: 15; Gavaz, 2009). Bu yönelimde bölgenin sahip olduğu zenginliklerin payı olduğu kadar, doğuda Asur ve güneyde Mısır'ın Hititlerce birer tehdit olarak algılanmalarının rolü olmuştur (Dedeoğlu, 2003: 15). Böylelikle Suriye'deki küçük krallıklarla saldırmazlık antlaşmaları yapan Hititler, Mısır'a karşı Suriye'deki krallıkların kendisi ile aynı ittifak içerisinde yer almasını sağlayacak önlemleri almıştır (Gavaz, 2009). Ancak içişlerine yapılan müdahaleler sonrasında Suriye krallıkları Hititler ile olan antlaşmayı feshederek Mısır'ın yanında yer almışlar ve sonuç olarak Mısır ile Hititler arasında Kadeş Savaşı yaşanmıştır (Gavaz, 2009). Tarafların çatışması yeni ve ortak bir tehdit olarak algılanmaya başlayan Asurlular'ın güçlenmesi nedeniyle sona ermiş ve M.Ö. 1283 yılında Kadeş Antlaşması imzalanmıştır. Kadeş Antlaşması, güçlenen Asurlular'a karşı bir ittifak anlamına geldiği gibi, "*dostluk, saldırmazlık ve iyi komşuluk*" esaslarına göre, iki devlet arasındaki sınır güvenliğini sağlamaya yönelik olarak hayata geçirilmiştir (Dedeoğlu, 2003: 15).

Mısır, Hitit ve Asur dönemleri göz önüne alındığında, Doğu Akdeniz'deki ana iktidar kurumunun saray olduğu görülmektedir (Joffe, 2002: 427). Merkezi iktidar kurumu olan saray, ekonomik ve siyasal bağlantılarını elitler sınıfı aracılığıyla kurmuştur. Bu diplomatik ve ekonomik bağlar, zamanın üç süper gücü olan Mısır, Mitanni (Asur) ve Hitit imparatorlukları tarafından sıkı bir hiyerarşik yapıyla kontrol edilmiştir (Joffe, 2002: 427). Bu sistemin bir diğer önemli unsurunu ise site devletler oluşturmuş; emperyal yönetim ve ekonomi, site-devletler üzerindeki egemenlikle sağlanmıştır (Joffe, 2002: 428).

Doğu Akdeniz’de ortaya çıkmış olan bu ilk jeopolitik sistemin temel unsurları olarak Kuzey-Güney-Doğu ekseninde merkezi devletlerin oluşması, bu devletlerin mücadelelerinde, Doğu Akdeniz’in hem stratejik öneme sahip olması, hem de bölgenin bu devletler için doğal bir karşılaşma alanı olması sayılabilir. Ayrıca merkezi otoritenin yerel elitler aracılığıyla işlerlik kazanması bir diğer önemli özelliktir. Son olarak sistemin yapı taşlarını site devletlerin oluşturduğu ve siyasal gücün ve ekonomik zenginliğin, site devletlere egemenlikle sağlandığı belirtilebilir. Doğu Akdeniz’deki site devletlerin ise (özellikle Bekaa Vadisinde), Mısır ve Hitit devletleri arasında tampon bölge işlevini görmüş oldukları söylenebilir (Joffe, 2002: 432).

M.Ö. 1200’lü yıllarda Doğu Akdeniz site-devlet sistemi, Mısır ve Hitit imparatorluklarının çöküşüyle birlikte inişe geçmiştir (Joffe, 2002: 429). Bu sistemin prestij ürünlerin ve metalik refahın sürekli sirkülasyonuna dayanması yapısal bir zayıflık oluşturmuş, bu ekonomik sistem için gerekli olan ürünlerin yerel güvenlik sorunları ve yeterli tedariklerinin ne yerel elitler ne de imparatorluklar tarafından sağlanamaması, bu aktörlerin refahını ve otoritelerini sarsmış ve karşılıklı-bağımlı (*interdependent*) devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem, sonunda çökmüştür (Joffe, 2002: 430-1).

Harita 1: Antik Çağ’da Doğu Akdeniz

Kaynak: <http://www.utexas.edu/courses/clubmed/eastmedmap.jpg>

Doğu Akdeniz’deki en önemli jeopolitik unsurlardan diğer bir tanesi de Fenikeliler ve Fenikelilerin kurmuş olduğu siyasal-ekonomik sistem olmuştur. Fenike merkezi bir devlet olmak yerine, deniz ticaretine dayanan bir koalisyon sistemi şeklinde tanımlanabilir. Bu sistem politik bir birlik olmaktan çok kültürel bir birliktir. Bu sistemde şehir devletleri otonomilerini korumuş ve her biri ayrı hanedanlıklara sahip olmuştur. Ancak kriz zamanlarında bir araya gelerek bütüncül bir yapı sergilemişlerdir (Joffe, 2002: 434). Diğer bir deyişle Fenike, belli bir toprak bütünlüğü olan ve belli bir etnik temele dayanan merkezi bir devlet sistemi olmamış, ancak kültürel ve ekonomik bir sistem olmuştur. Fenike bu sistem içerisindeki merkeziliğini ise organizasyon gücü

ve kültürel cazibe merkezi olmasıyla sağlamıştır (Joffe, 2002: 436). Öte yandan Fenike'nin kurduğu bu sistem, merkezî devletler ve imparatorluklar karşısında etkin olamamış; Fenike önce Mısır ardından da Hititlerin egemenlikleri altına girmiştir. Ancak her ne kadar Fenikeliler bu devletlerin kontrolü altına girmiş olsalar da, kurdukları ticari-kültürel sistem işlemeye devam etmiş ve bu devletlerin yıkılışıyla birlikte tekrar kendi kurdukları sistem üzerinde egemen duruma gelmişlerdir. Özetle Fenikeliler ilk dönem Doğu Akdeniz jeopolitiğinin en temel ve belirleyici unsurlarından olmuş ve bölgedeki siyasal ve de ekonomik gelişmeler bu unsur doğrultusunda şekillenmiştir.

Harita 2: Fenike Ticaret Sistemi

Kaynak: <http://enkebit.blogspot.com/2010/09>

Bronz Çağ imparatorluklarının inişe geçmesi, yeni politik sistemlerin oluşumuna yol açmış ve bölge jeopolitiğine yeni unsurlar eklemiştir. Davut ve Süleyman'la tipikleşen M.Ö. 10. Yüzyıl devlet sistemi, yerel etnik kimlikler yerine, semboller aracılığıyla daha geniş ölçekli bir Doğu Akdeniz politik kültürü oluşturmuştur (Joffe, 2002: 456). Bu durumun önemi Doğu Akdeniz'de toprağa ve egemenlik alanlarıyla kısıtlı kalmayan bir iktidar sistemi kurulmasında yatmaktadır. Diğer bir deyişle, 10. yüzyıla beraber Fenike'nin kurmuş olduğu sosyo-ekonomik sisteme bir de din unsuru eklenmiş ve söz konusu sistemin aidiyet unsuru güçlenmiştir. Bu unsurun etkileri günümüzde hala görülmektedir. Ek olarak bölgede yerel elitler aracılığıyla daha geniş çaplı politik yapıların her zaman için olası olduğundan dolayı, taşınabilir zenginlik kaynakları elitler için her durumda kullanabilecekleri bir çıkış stratejisi kaynağı olmuştur (Joffe, 2002: 451).

3. Kozmik Site: Roma Dönemi

Roma bir devlet olarak ortaya çıkmadan önce Doğu Akdeniz'de ve Akdeniz'in genelinde, Fenikelilerin kurduğu sistemi aynen devam ettirdikleri söylenebilecek olan Kartaca egemenliği bulunmaktaydı. Roma'nın Akdeniz'de etkin bir güç olarak ortaya

çıkmasıyla birlikte, Akdeniz'in kuzey ve güney yakası karşı karşıya gelmiş ve Kartaca'nın Akdeniz hegemonyasına karşı Roma Pön Savaşları'nı başlatmıştır. Bu savaşlar sonucunda Roma yani Ariler, Samilere üstünlük sağlamıştır (Wells, 1962: 110). Ancak bu mücadele daha sonraları, Yahudi-Hıristiyan çatışması şeklinde kendini göstermeye devam etmiştir.

Roma'nın güçlü bir devlet olarak Akdeniz sahnesine çıkmaya başlamasıyla, Roma'nın üstünlüğü ile sonuçlanan Pön Savaşları'nın (M.Ö. 264-146) sonuna kadar geçen sürede, Akdeniz'de iki farklı tip devletin iki farklı güvenlik stratejisi uyguladığı söylenebilir. Öncelikle Kartaca'da "tüccar millet" kavramına özgü "tüccar devlet" modeliyle uyumlu bir şekilde, bir "tüccarlar oligarşisi" tarafından, günümüz güvenlik terminolojisi ile bir "kolektif güvenlik" sistemi olarak nitelenebilecek bir yapı, ortaya konmuştur.⁴ Bu güvenlik sistemine göre her ticaret kolonisi, "âdemi merkezîyetçi" bir şekilde kendi içişlerinde birbirinden bağımsız davranmış; ancak bir "ortak tehdit" karşısında bir araya gelmişlerdir (Çulcu, 2006: 20-1). Bu tehditlerin en önemlisi merkezîyetçi ve militarist yapısıyla Roma devleti olmuştur. Roma ise ticareti ikinci plana itmesi nedeniyle ekonomik gücünü askeri kuvvetinden alan, merkezîyetçi ve dolayısıyla kolektivist-bürokratik devlet yapısının özelliklerini göstermiştir (Çulcu, 2006: 21). Bu doğrultuda Roma'nın "Kartaca yıkılmalıdır!"⁵ anlayışıyla "topyekûn savaş" stratejisini izlediği ileri sürülebilir. Sonunda Roma bu mücadeleden üstün çıkarak Akdeniz'i bir iç deniz (*Mare Nostrum*) durumuna getirebilmiştir:

Gerçekte Doğu Akdeniz'in Roma için M.Ö. 1. yüzyıla kadar çok özel bir önemi olmadığı söylenebilir. Romalılar için "Levant" sadece doğudan Akdeniz'e giden yolları kapsayan ve Anadolu'yu Mısır'a bağlayan bir geçiş bölgesi olarak kabul edilmiştir (Harris, 2005: 80). Dolayısıyla belirtilen tarihe kadar, Doğu Akdeniz'deki olaylar birer asayiş sorunu olarak ele alınmıştır (Harris, 2005: 34). Söz konusu asayiş konularının başında ise Yahudiler, Samiriyeliler ve Palmyralılarla yaşanan sorunlar gelmiştir (Harris, 2005: 33). Roma Akdeniz'in kontrolünü asıl olarak Batı Akdeniz'den, özellikle Rodos ve Sicilya gibi Akdeniz'deki ticareti açık tutma rolünü gören adalardan yapmıştır (Yıldız, 2008: 74). Bu yüzyılın sonlarına kadar, Doğu Akdeniz jeopolitiğinin bir önceki döneminde görüldüğü gibi bölgedeki egemenlik, askeri güç ile kontrol edilen yerel elitler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Harris, 2005: 38).

Roma önceleri denizleri silahsızlandırmak amacıyla donanmaya önem vermemiş ve ancak bu durum Akdeniz'de korsanlığın hızla yayılmasına neden olmuştur (Yıldız, 2008: 75). Korsanlığın yayılması ise Roma'ya tahıl akışını aksatmış, bu durum da aşağıda değinilecek olan daha büyük güvenlik sorunlarına yol açmış ve de Roma'nın Akdeniz'de daha sıkı bir kontrol sağlaması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Yıldız, 2008: 75). Bu zamana kadar Roma yalnızca özel nedenler için deniz kuvveti bulundurmuş, güçlü bir donanmanın kuruluşu ancak Oktavyus zamanında gerçekleştirilmiştir (Yıldız, 2008: 76).⁶ Bundan önce Romalılar lejyonlarını sevk ederken deniz yerine daha güvenli ve mevsim şartlarından bağımsız olduğu için kara yolunu tercih etmişlerdir (Harris, 2005: 38).

⁴ Kartaca modeline benzer bir şekilde M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan'da Atik Delos Deniz Birliği kurulmuştur. Bu birlik ilk uluslararası örgütlenme olduğu gibi, NATO'nun prototipi olarak da kabul edilebilir (Dedeoğlu, 2003: 16).

⁵ Tarihte önemli bir figür olan Romalı senatör Kato her sözüne "Kartaca yıkılmalıdır!" şeklinde başlamıştır.

⁶ Bu güçlü Roma donanması, 200 yıl boyunca Akdeniz'de bir direniş ile karşılaşmamış ve böylelikle ilk kez tüm Akdeniz tek bir imparatorluğun sınırları içinde yer almıştır (Yıldız, 2008: 76).

Güçlü bir donanmanın kurulmasından önce Akdeniz'deki Roma egemenliği, sözü edilen korsanlık faaliyetlerinin sona erdirilmesi amacıyla Pompeis'un M.Ö. 63 yılında Klikya'ya gelmesiyle başlamıştır (Harris, 2005: 31, 37). Yukarıda bahsedilen, korsanlık nedeniyle ticaretin aksaması, yalnızca ekonomik zenginliğin sağlanması açısından değil, güvenlik açısından da son derece önem taşımıştır. Roma İmparatorluğu'nda, tarım yapmaya uygun olmayan topraklarda yaşayan kavimlerin kışlık gıdalarını, av hayvanları ve yazdan saklanan etlerin oluşturması ve söz konusu gıdaların ise ancak Asya'dan gelen tuz, baharat ve don yağı sayesinde saklanabilmiştir (Çulcu, 2006: 19). Bu ticaretteki bir aksama imparatorluk içerisinde huzursuzluklara neden olmuş, hatta Roma'nın başkentinin bu kavimlerce tehdit edilebilmesine yol açabilmiştir. Bu aşamada ticaret yolları ve bu yolların geçtiği doğu sınırlarının kontrolünün, Roma İmparatorluğu'nda güvenlik açısından büyük öneme sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır (Çulcu, 2006: 19). Bu nedenle Roma'nın Doğu Akdeniz'e yönelmesi yalnızca korsanlık ya da ticaret gibi nedenlerle değil, devlet içerisindeki stratejik yönelim mücadeleleriyle de yakından bağlantılı bir konu olmuştur. Bölgeye yönelik herhangi bir dış tehdit ise imparatorluğun yıkılma sürecine girmesine kadar söz konusu olmamıştır (Harris, 2005: 33-4).

Akdeniz tarihinde sürekli olarak görülen, Doğu ile Batı arasındaki gerilim ve mücadele yalnızca farklı devletler arasında değil; Akdeniz'in tek bir siyasal yapı altında bulunduğu Roma döneminde de kendini göstermiştir. Örneğin Antik Roma'da Akdeniz, ilk defa Jul Sezar tarafından kullanılan ve "Bizim Deniz" anlamına gelen "Mare Nostrum" adı ile anılmıştır. Ancak bu dönemde de Roma'da bir iç savaşla birlikte, bir jeostratejik yönelim mücadelesi yaşanmıştır: "*Akdeniz dünyasının doğuya yönelmesi: Sezar'ın "Doğu gerçeğini kavramasıyla" başlamaktadır*".⁷ Sezar'ın ardıllarından biri olan Antonyus da İmparatorluğun içinde bulunduğu sorunlara çözüm olarak Doğu siyasetine yönelmiştir. Ancak Senato'nun muhalefetiyle karşılaşmış ve yaşanan mücadele sonrasında Oktavyus, Doğu'yla birleşme fikrinden vazgeçmeyen Antonyus'a üstün gelerek Roma'nın stratejik yöneliminin Doğu ağırlığı kazanmasının önüne geçmiştir (Berl, 1999: 22). Ağustos'un Antonyus ve Kleopatra'yı yenerek Mısır'ı Roma'ya dâhil etmesiyle, Küçük Asya ve Kuzey Afrika arasında kara köprüsü olarak Levant'ın jeopolitik önemi, askeri bir karayolu güzergahı durumuna gelmesi nedeniyle arttırmıştır (Harris, 2005: 38). Söz konusu mücadelede merkez-çevre arasındaki bir gerilimin payı olduğu kadar, Akdeniz doğusunda Helen kültürünün baskın olması da rol oynamış ve Latinler ile Helenler arasındaki rekabet de etkili olmuştur.

Ek olarak Lübnan sıradağlarının yerel kabilelerin kontrolü altında bulunması da, Romalılar için bir güvenlik sorunu oluşturmuştur. Çünkü bu kabileler soygunculuk yaparak küçük Asya ile Mısır'ı bağlayan kıyı yolunu tehdit etmişlerdir (Harris, 2005: 40). Levant'ta görülen söz konusu asilik yine sadece asayiş boyutuyla değil, Roma devletinin güvenliği ile de yakından bağlantılı bir konu olmuştur. Bu durumda Roma döneminde Stoacı öğretinin etkisiyle uluslararası sistemin kozmik bir site olarak algılanması etkili olmuştur (Dedeoğlu, 2003: 18):

"Böylelikle sisteme küresel bir yaklaşım ilk kez Roma ile ortaya çıkmıştır... Roma İmparatorluğu'nda güvenlik kavramının dayandığı esaslar, merkeze bağlı yaygın sistemin sürekliliği, tüm diğer aktörlerin bu sistem içerisine dahil edilmesi, güçlü bir

⁷ Immanuel Berl'e (1999) göre Sezar'ın jeostratejik olarak Doğu'ya yönelmesi Sezar'ın dehasını göstermektedir.

ordu ile sistemin korunması, hukuk kuralları ile iç düzenlemelerin yapılması biçimindedir: Pax Romana” (Dedeoğlu, 2003: 64-19).

Akdeniz’in etrafındaki farklı kültürlerden ve dillerden oluşan insanların Roma’ya sadık olmalarının gerekliliği (emperyal sadakat), kuzeydeki ve doğudaki mücadeleye ağırlık verebilmenin önkoşulu olmuştur (Ferrill, 1995: 117-8). Bu nedenle İmparatorluğa karşı herhangi bir başkaldırı, devletin güvenliği ile yakından bağlı bir şekilde algılanmış ve isyanlar şiddetle bastırılmak istenmiştir. Ancak uygulanan şiddete rağmen M.S. 3. yüzyılda Roma’nın doğusu ile batısı arasındaki ekonomik, kültürel ve dinsel fark artmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz’de yaşanan veba salgını bu farklılığa katkıda bulunmuş; bu durum ise bir dış gücün Doğu Akdeniz’e yönelmesine zemin hazırlamıştır (Yıldız, 2008: 77):

“540’larda yaşanan veba salgını sonrasında bir Pers istilası gerçekleşti. 526 ve 588 yıllarında Suriye’nin büyük şehri Antakya’da yaşanan deprem Romalıları sarstı. Salgın Doğu Roma’nın liman kentlerini, Arabistan’ın ve Sasani İran’ının az şehirleşmiş bölgelerinden daha ciddi bir şekilde etkilediğinden, Orta Doğudaki güç dengelerini değiştirdi ve Romalıların kaynaklarındaki azalma Levant’ı daha değerli hale getirdi” (Harris, 2005: 34).

Sonuç olarak İmparatorluk Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmış, Gotların Roma’yı ele geçirmesiyle de Batı Roma İmparatorluğu çökmüştür. Ancak Batı Roma’nın çökmesi sadece batı eyaletlerinin politik yapısını etkilemiştir. Yine Doğu Akdeniz jeopolitiğinin sürekliliğinin bir özelliği olarak, geç Antik Dönem’in kültürel güç merkezi olan Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu bir zarar görmemiştir (Brown, 2000: 8). Diğer bir deyişle Batı Roma İmparatorluğu çökmesine rağmen, Doğu Akdeniz jeopolitiğini oluşturan temel unsurlar etkili olmaya devam etmiştir.

4. Sonuç

Doğu Akdeniz antik dönem tarihinin ana hatları ile okunması, uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde incelenen belli başlı konular hakkında bir şablon sunmaktadır. Bölge ilk devletleşme oluşumlarının ortaya çıkarak birbirleri ile hegemonik rekabete girdiği, ilk savaşın ilk antlaşmanın, ilk güçler dengesi uygulamasının ve de ilk karşılıklı bağımlılık anlayışının yaşandığı bir politik mekan olarak öne çıkmaktadır. Sürekli olarak yaşanan siyaset-ticaret gerilimi, süreklilikleri ile birlikte dünya sistemi modeli çerçevesinde kendisini göstermektedir. Roma’nın söz konusu sistemi “kozmetik bir site” olarak algılaması da, dünya sistemi modelinin modern bir teori olarak ortaya çıkmasından çok daha önce ortaya çıktığının göstergesidir.

Doğu Akdeniz açısından diğer bir önemli nokta ise, bölgenin günümüzde de varlığını sürdüren iki jeopolitik devlet modelinin rekabet alanı olmasından kaynaklanmaktadır. Merkezi-karasal devlet modeli ile, daha gevşek bir yapılanma olan federatif devlet modeli bölgenin jeopolitiğindeki önemli bir unsur olmuştur. Bu konuyla bağlantılı olarak, bölge yine ilk kez “ortak güvenlik” (common security) anlayışı ile “ortaklaşa güvenlik” (collective security) anlayışının doğup şekillendiği ve iki güvenlik stratejisinin gözlemlenebildiği bir sahne olma özelliğine sahiptir. Söz konusu noktalar Doğu akdeniz jeopolitiğinde etkili olmayı farklı şekillerle sürdürmektedir.

Kaynakça

- Baskıncı, M.M. (2009). *Bizans Döneminde Anadolu*. İstanbul: Phoenix.Berl, 1999:
- Braudel, F. (1993). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Ankara: İmge.
- Brown, P. (2000). *Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çulcu, M., (2006). *Marjinal Tarih Tezleri*. İstanbul: E.
- Dedeoğlu, B., (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Derin.
- Ferrill, A., (1995). "Roma İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi". Paul Kennedy, (Der.), *Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler*, İstanbul: Eti, s.103-124.
- Gavaz, Ö.S. (2009). "Hitit ve Mısır İlişkileri Çerçevesinde Kuzey Suriye", <http://www.hititakademi.org.tr>. 14-02-2011.
- Harris, W. (2005). *Levant*. İstanbul: Literatür.
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
<http://hem.bredband.net/b104699/books/eastmed.gif>
<http://www.utexas.edu/courses/clubmed/eastmedmap.jpg>
- Joffe, A.H. (2002). "The Rise of Secondary States in the Iron Age Levant". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 45, No. 4, Excavating the Relations between Archaeology and History in the Study of Pre-Modern Asia [Part 1], pp. 425-467.
- Pryor, J.H., (2004). *Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Wells, H.G. (1962). *Kısa Dünya Tarihi*. İstanbul: Varlık.
- Yıldız, D., (2008). *Akdeniz'in Doğusu*. İstanbul: Bizim Kitaplar.